

Küçük Ağa Romanının Eleştirel Söylem Analizi

Yrd. Doç. Dr. Ömer SOLAK*

ÖZET

Hadiselerin “bin bir cepheli bir hakikat” olduğu gerçeğinden hareketle, disiplinler arası yöntemlerin edebi metinlerin farklı cephelerini aydınlatmada yararlı olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, medya metinlerindeki ideolojinin söylem düzeyine nasıl yansıdığını ortaya koymaya çalışan Teun van Dijk’in eleştirel söylem analizi yöntemi, Tarık Buğra’nın 1963’te yayımlanan *Küçük Ağa* adlı romanından bir kesite uyarlanmaya çalışılmıştır. Her ikisi de gerçek bir olaya dayanan haber metinleri ve tarihi romanları içermekte, gerçekliği yeniden kurgulama bakımından büyük benzerlikler ve farklılıklar göstermektedirler. Bu çalışmada, metni meydana getiren “niyet”in söylemsel stratejileri bakımından Kurtuluş Savaşı’nı anlatan bir romanın söylem düzlemindeki “makro” ve “mikro” yapılar aracılığıyla çözümlenmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak eserde gerçeklik, dilsel kodlarla yeniden inşa edilmiş; belli bir anlam ve ideolojinin öne çıkarılmasında çeşitli retorik ve stratejik yapılar etkin bir şekilde kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Tarık Buğra, Küçük Ağa, Eleştirel Söylem Analizi

A Critical Discourse Analysis of the Novel *Küçük Ağa*

ABSTRACT

As it is assumed that events are the “truth of numerous frontages”, interdisciplinary methods can be thought to be useful in different aspects of lightning of the literary texts. In this regard, Teun van Dijk’s critical discourse analysis method trying to demonstrate how the ideology of media texts are reflected in the level of discourse is wanted to be adapted into a small-cross section of the Tarık Buğra’ novel *Küçük Ağa*, published in 1963. Both include news articles and historical novels based on a real event and share huge differences and similarities in terms of re-editing the reality. In this study, in terms of the discursive strategies of the “faith” concept making up the text, the novel is tried to be analyzed through “macro” and “micro” structures standing on the discourse plane of the novel which is about the War of Independence. As a result, reality of the work was rebuilt through the linguistic codes and a variety of rhetorical and strategic structures were used effectively in order to indentify the meaning and ideology.

Key Words: Tarık Buğra, Küçük Ağa, Critical Discourse Analysis

* Selçuk Üniversitesi öğretim üyesi, Türkiye omersolak@yahoo.com

GİRİŞ: Devir ve Şahsiyeti Anlamak

Politika ve sosyoloji, sadece yazar ve şair kimliklerinde değil; onların eserlerinde de etkisini gösterdiği için, edebiyatla daima ilişkili olagelmıştır. Türk edebiyatını dönemselleştirirken; tarihselliğe dikkat çeken Köprülü de İslam'ın kabulü ve Batı medeniyeti tesirinde kalışı, iki mühim kırılma noktası olarak belirler (Köprülü, 1986: 5). Gerçekten de 1839 Fermanı'yla başlayan büyük yenileşmede gazete, politika ile edebiyatın içi içe geçtiği bir platform görevi yaparken; roman, düşünce iklimine katkısı ile edebiyatı sosyopolitiğe yaklaştıran bir tür olagelmıştır.

Romanda anlatı eksenindeki problemin özümsemişi, eserin dili ve söylemi, ideolojik bir tavırdan müstağni değildir. Öyle ki bu tavır, tüm anlatı bileşenlerinde etkisini gösterir. En apolitik yazarda bile, metnin dokusuyla mezcedilmiş politik bir tavır vardır. Kaldı ki “*ideoloji, dille değil söylemle ilgili bir meseledir. İdeoloji, belli insan özneleri arasında, dilin belirli etkiler yaratmak amacıyla fiilen nasıl kullanıldığıyla ilgili bir şeydir*” (Eagleton; 1996: 28). Tanzimattan Cumhuriyete uzanan süreçte ideolojisini belirgin bir şekilde söylemleştiren uzun bir roman listesi sayılabilir. Gerek üç ana politik eğilimin bulunduğu Cumhuriyetin erken dönemlerinde; gerekse hareketli bir politik ortamın bulunduğu çok partili hayat yıllarında -özellikle de tarihe ve toplumsal olaylara belirli bir tezle bakan- romanlarda bu etki belirgindir.

Tarık Buğra, Atatürk dönemi cumhuriyet edebiyatının üç ana ideolojik ekseninden birine bağlanır. Bu eksen, ne Cumhuriyet yenileşmelerinin savunucusu durumundaki kanonik edebiyat, ne de öncü toplumculardır. Halide Edip, Yakup Kadri ve Reşat Nuri ile belirginleşen kanon, romanlarında milli mücadeleyi resmi bir görüş içinde dile getirirken; 1930'larda güçlenmeye başlayan sol damara göre savaş, ezilen halkın antiemperyalist başkaldırısıdır. Genel olarak “kültürel milliyetçiler” olarak adlandırılabilir (Tonga, 2005: 129) üçüncü gruba bağlanan Buğra ise (Ekşi, 2006), *Küçük Ağa*'sıyla adeta Modern Türkiye'nin genesis miti olan Türk bağımsızlık savaşına ait olduğu kültürel milliyetçi eksenin adesesinden bakar. Erken dönemde Yahya Kemal, Peyami Safa gibi kültürel milliyetçilerin temsil ettiği bu damar, ulus devlet inşa etme sürecinde geleneğin ihmal edilmesinden şikâyetçidir. “*Eski Türklerin mânevi bir hayatı varken bir edebiyatı vardı. Yeni Türklerin ancak mânevi bir hayatı olursa edebiyatı olur*” (Beyatlı, 1971: 55) diyen şairin cumhuriyet yeniliklerinin geleneği ve tarihi görmeyen tavrına yönelik örtük reaksiyonundan ve Peyami Safa'nın *Türk İnkılâbına Bakışlar*'ında dile getirilen görüşlerden de nasiplenen *Küçük Ağa*, diğer tüm milli mücadele romanlarından farklı bir özellik gösterir. Söz konusu tavrın 1950 sonrasındaki temsilcisi durumunda olan Tarık Buğra'ya göre milli mücadele siyasetçi, asker, toprak ağası ve din adamı ile milletçe kazanılmış bir zaferdir (Andı, 2000:9).

Neredeyse her romanında Türkiye tarihinin farklı bir dönemine bakan Buğra, ilkin *Yeni İstanbul* gazetesinde tefrika edilen ve 1963 yılında kitap olarak basılan *Küçük Ağa*'sıyla yazıldığı dönemde ve sonrasında önemli bir ideolojik etki alanı oluşturmuştur. Romanın hâkim düşüncesi Türk Tarih Tezi'nin çözülmesi ve Turancılık düşünün bizzat ideologları tarafından terk edilmesiyle birlikte, İslâmcılığa ve 1960'ların antikomünist sağ akımlarına yakınlaşmış bir milliyetçiliktir (Çiğdem 2001: 59).

Ancak roman, tarih ve toplum algısı ile tıpkı bir *Asr-ı Saadet* devri gibi, Osmanlı'nın belirli bir zamanını yücelten veya Türk milletinde asil ve ayırıcı bir öz bulan görüşlerden ayrılır. Osmanlıya belli bir tarihsellik içinde bakarken, inkıraz devrinin çözülen toplumsal yapıyı sorgulamaktan çekinmez. Öte yandan Aydınlanmanın dini “*birçok kültürel değerden biri*” durumuna indirgeyen (Horkheimer ve Adorno, 1996: 14), yaklaşımına tepkili olan Buğra, Descartes'çı anlayışa karşı “*akıl adına muhayyilenin yok edilemeyeceğini*” savunan

(Collingwood, 1990: 79) “toplumsal muhayyile kalıpları”nı, ve “şuur”u önemser. Dini, dönemin pozitivist saldırılarına karşı akıl temelinden değil “*deruni tecrübe*” temelinde savunan bu anlayış, Aydınlanmacı akla dini yıkmaya çalışmak ama onun yerine ikame olabilecek bir değerler sistemi sunamama eleştirisini yöneltir.

YÖNTEM: Eleştirel Söylem Analizi ve Edebi Metinler

Kendisi de yapısalcı anlayışa dayanan Bakhtin, Saussure’cü dilbilimcilerin dili mutlak bir sistem olarak gören anlayışlarına karşı çıkarken; dilde anlamı belirleyen sistemin işleyişinden çok, herhangi bir sözlü iletişimin karşılıklı ilişkisi demek olan sosyal bağlam olduğunu söyler. Söylem de sosyal bağlama göre şekillenir. Öte yandan daha çok medya metinlerinde kullanılan söylem analizi, ABD’de 1940’larda nicel bir yöntem olan içerik çözümlemesi ile başlar. Avrupa’da ise göstergebilim, hermenötik gibi yöntemlerle gelişir (İnal, 1996). Nitekim ilk söylem analizi çalışmaları metin ve konuşmanın yapıları içinde antropolojik, folklorik, mikrososyolojik, psikolojik, poetik, retorik, stilistik, linguistik ve semiyotik işlevlerle ilgilenen yeni bir disiplinlerarası çalışma alanı olarak 1960’larda ortaya çıkar (van Dijk, 1985).

Söylem analizi, metni sözdizimsel ve semantik sınırların ötesine giderek bir yapı-söküme uğratma ve onu kuran niyetin ne olduğunu anlama çabasıdır. Gee, Micheals ve O’Conner, söylem analizi yöntemlerini metnin oluşumundaki dilbilimsel metaforları araştıran ve daha çok edebi metinlere uygulanan stilistik yöntemler ve söylemi diğer sosyal, bilişsel, siyasal veya kültürel süreçlerle ilişkilendirilerek inceleyen eleştirel yöntemler olarak iki boyutta değerlendirir (Akt: Barker ve Galasinski, 2001: 63-64).

Eğer politikadan, ideolojiden, medyadan, stratejik yönetime kadar geniş bir metin yelpazesine yönelik bir çözümleme amaçlanıyorsa eleştirel yöntemler kullanılır (Baş ve Akturan, 2008).

Van Dijk’in daha çok medya metinlerinin yapılarını açıklamaya çalışan eleştirel söylem analizi (EŞÇ) yöntemi de medya söyleminin gerisindeki toplumsal yapının (güç ilişkileri, değerler, ideolojiler ve kimlikler) nasıl dilsel kurgulara dönüştüğü ile ilgilenir. Pragmatik (edimbilimsel) bir yöntem olan eleştirel söylem analizi, metinlerin klasik lingüistik ve edebi metin çözümleme yöntemleri ile ortaya konulamayacak yönlerini çözümlemede başarılıdır. Van Dijk, metinleri makro ve mikro yapılar olmak üzere iki ana boyutta inceler. Makro yapı incelemesinde önce haber başlıkları, alt başlıklar, haber girişi ve spotlar gibi bölümler tematik açıdan analiz edilir (van Dijk, 1998: 13-85). İki alt bölümden oluşan şematik analizin ise iki alt ilkinde (Durum) anlatı örgüsü; ikincisinde (Yorum) olayın gerçek kaynakları ve olaya konu olmuş tarafların tepkileri incelenir. Mikro yapı incelemesinde ise Dijk, söylemin dilin birimlerine yansıyan izlerini sürer. Sözcük seçimleri, cümle yapıları, cümleler arasında kurulan nedensellik ilişkilerini retorikle ilişkilendirerek inceler (van Dijk, 1988, 1985, 2008). Söylem belirleyici kelime ve cümle yapılarının makro düzeyde nasıl önermeler oluşturduğu ve bireysel söylemlerin makro düzeye nasıl taşındığı araştırılır.

Bu çalışmada van Dijk’in medya metinleri için geliştirdiği yöntem, bir romanın çözümlenmesinde kullanılmıştır. Zira sosyopolitik olgular, sadece gündelik haberleri değil, edebi metinleri de şekillendirir. Haberin oluşumuna ilişkin olay-muhabir-okur dairesine benzeyen süreçler, edebi metinler için de geçerlidir. Habercilikte aynı haberin farklı gazetelerde veya farklı kalemlerde farklı ideolojik çerçevelerle sunulması gibi edebi metinler de meselelere farklı bakarlar. Bu bakış farklılığı kendisini en iyi (tarihsel bir olaya yaslanan kurguları sebebiyle) tarihi romanlarda ortaya koyar. Çalışmada kendine Türk kurtuluş savaşını tarihi bir fon olarak alan *Küçük Ağa* romanı söz konusu yöntemle analiz

edilmektedir. Romanda gerçeklik- kurgusallık ilişkisi; olaylar ve kişiler ekseninde incelenirken; söylemi oluşturan dilsel yapıların, Van Dijk'in EŞÇ yöntemi ile yazarın ideolojik niyetinin kuruluşunda nasıl araçsallaştırıldıkları ele alınmaktadır.

Türk edebiyatı metinlerinin söylemsel boyutunu stilistik (biçembilim) yöntemlerle ele alan daha önce çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışma ile bir Türk edebiyatı metnine “eleştirel söylem analizi” yöntemi uygulayan az sayıdaki birikime (Büyükkantarıcıoğlu, 2000; Uzun, 2003; Yemenici, 1995; Çelikleş, 2009) bir katkı sağlanmak istenmiştir.

KÜÇÜK AĞA'DA ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİTİK BULGULAR

1. Makro Yapılar

1.1. Tematik Analiz: EŞÇ yöntemi, metnin tematik yapısının neden-sonuç bağlantıları ile en üst yapıdan detaylara değin hangi kategorik ilişkilerle kurulduğunu inceler. Tematik hiyerarşiyi oluşturan ana başlık, önsöz, epigraf, bölüm başlıkları, bölüm girişleri gibi “makro yapılar” (Ülkü 2004; 382–383); tema ile ilişkileri bağlamında incelenir. Van Dijk'e göre okur, bu parametrelerden geçerken sürekli metnin temasını arar. Zira metni, zihnindeki makro tematik şemada bir yere oturtması gerekmektedir.

Bu çalışmada Buğra'nın *Küçük Ağa* romanının 1963'teki ilk baskısı (Buğra, 1963) kullanılmıştır.¹ EŞÇ yönteminde hacimsiz medya metinleri, derinlemesine bir incelemeye tabi tutulduğu için de çalışmada romanın ilk 16 sayfası incelenmiştir. Seçilen kısımda iç kapak ve arkası, Önsöz ve “Bir Bayram Gecesi” adlı ilk bölüm yer almaktadır. İç kapakta yazar adı, romanın adı, yayınevi (Yağmur Yayınları) ve basım yeri/yılı (İstanbul 1963) bilgileri bulunur. “1. *Günün Meseleleri*, Ali Fuad Başgil; 2. *Yarıncı Türkiye*, Nurettin Topçu; 3. *Demokrasi Yolunda*, Ali Fuad Başgil; 4. *İdeal Milliyetçilik*, Cahit Okurer; 5. *Hz Peygamberin Savaşları*, M. Hamidullah...” (Buğra, 1963: 375) gibi yayınları ile Yağmur Yayınevi, dönemin kültürel milliyetçi çizgiye sahip önemli yayın kurumlarından. İç kapakta ayrıca kitabın yayınevinin birinci romanı olarak “Ahmet Sait Matbaası”nda basıldığı ve kapağın Fiktet Akgün tarafından resimlendiği bilgileri yer alır. ÖNSÖZ'de ise yazar, kitabın ortaya çıkış hikâyesinden hareketle romanın dayandığı ideolojik eksenin ana çizgilerini çizmek ister:

“Bu romandan ilk defa rahmetli Peyami Safa beye bahsetmiştim. *Rejans lokantasında idik. Arkamızdaki masada genç bir çift yüksek sesle Fransızca konuşuyordu. Fakat artık Fransızca'nın manası başka idi. (...) 1919, 1920, 1921, 1922, 1923 ve 1960!.. Değişen yalnız yabancı dillerin, yabancıların manası değildi, artık her şey değişmişti: mutfaklar değişmiş, gardroplar değişmiş, edebiyat, mimari, takvim ve ölçüler değişmiş, insan değişmişti. Fakat bu koca dünyanın değişmesi, bir milletin ölüm geçidindeki dört yıl süren eşsiz macerasından sonra olacaktı. Bense işte bu macerayı anlatmak istiyordum...*” (Buğra, 1963: 5-6).

Önsözde kültürel milliyetçi iklimin sembol isimleri ve romanı cumhuriyet dönemi düşünceleri içinde konumlandırılan temel argümanlar birer birer sıralanarak okurun eseri zihnindeki makro tematik şemanın neresine yerleştireceğini kavraması beklenir. “*Bayrak*”, “*bu millet*”, “*altı asırlık gelenek*” gibi kültürel milletçi tavrın anahtar kelimelerinin önsözde sıralanmasıyla okura bir kavramsal harita sunulmaktadır.

Tematik analizde üst ve alt başlıklara, haber girişi ve spotlara, özel bir önem verilmesinin nedeni, bunların haberi özetleme ve onun anlamsal bütünlüğünü kurmak görevi yapmasıdır. Zira konu, haberlerde en belirgin biçimiyle haber başlığı ve başlangıç

¹ Zira EŞÇ yönteminde metnin toplumsal bağlamı ve epigrafı, bölümleri, bölüm başlıkları ve girişleri gibi görsel cepheleleri de önemli olduğu için bunları en iyi yansıtan versiyon olarak ilk baskısı düşünülmüştür.

paragrafında yer alır. Buradaki genelde özele sıralanış, öne çıkarılanlar ile ayrıntı kabul edilenler arasında bir hiyerarşi gözetildiğini gösterir.

Romanda da haber metninde olduğu gibi bir isim/başlık ve her birinde vakanın bir kesitinin anlatıldığı özel başlıklara sahip bölümler bulunabilir. *Küçük Ağa*'nın (1963) kendi içinde özel alt başlıklara sahip üç ana bölümünün başında “Bir Bayram Gecesi” başlığını taşıyan bir bölüm bulunur. Bu bölümde (s. 7-16) Küçük Ağa, bir trenin kompartımanında kurtuluş savaşından sonraki kırk yılı hatırlar.²

Tematik incelemede ana fikre önce her bir paragraf birer cümlelik yargılara, ardından da o cümlelerin oluşturacağı paragrafları birer cümleye indirgeyerek ulaşılır. Böylece metnin iletisine (ve dolayısıyla niyetine) ulaşılma istenmektedir. Haber metinleri için geçerli olabilecek bu yöntemin, hacimli bir tür olduğu için ve her paragrafı bir düşünce bildirmeyebileceği için romana tatbiki güçtür. İncelenen romandan seçilmiş “Bir Bayram Gecesi” adlı giriş bölümünde benzeri bir indirgeme uygulandığında şöyle bir yargıya ulaşılır: Cumhuriyetin kırkinci yılında “büyük savaş”ın coşkusu çoktan sönmüş, zaferin gerçek mimarları geçim sıkıntısı içinde maziye hasretle yâd ederken; kendini modern modalara kaptırmış elitler milli, manevi, dini ideallerden uzaklaşmıştır. Öyle ki bu ileti, ilk bölümünün tüm olay örgüsünü özetleyici yapısı yüzünden bütün metne de şamil edilebilir.

Tematik inceleme metnin türü de, -her bir türün makro yapıları ve dolayısıyla bir temayı ele alışını farklı olduğu için- önemsenir. Öyle ki alt türler de dahi tema farklı şekillerde ele alınabilir. Magazin haberi ile savaş haberinin bir olaya yaklaşımındaki farklılık; tarihi roman ile töre romanının bir temayı ele alışında da geçerlidir. Tarihi romanlar, *Küçük Ağa*'da olduğu gibi okura kurgusallığı unutturmaya ve adeta belgesel bir iddia ile gerçeklik algısı oluşturmaya çalışırlar. Bu yolda zaman, mekân, olay ve kişiler bakımından gerçekliğe, kurgunun imkânları nispetinde sadık kalınmaya çalışılır.

1.2. Şematik Analiz: Haber metinleri, hiyerarşik bir şekilde sıralanan ana başlık, üst başlık, ana olaylar, bağlam, tarih, sözlü tepki ve yorumlar şeklindeki haber şemaları ile okur tarafından bilişsel (cognitive) bir düzeleme oturtulur (Ülkü; 2004; 372). Bu süreçte başlık/isim, esere ilk ilgiyi çekme görevini üstlenmesinden dolayı önemlidir. Kısa, özlü, metinle örtüşen, bir başlık, her edebi türün bir gereği iken; fonetik ve çarpıcı bir başlık arayışı haber metinleri ve romanların paralellikleridir. Medreseli bir din adamının zamanın ve olayların zorlaması ile “halife-yi ruy-i zemin”in safından milli mücadele safına geçerek bir milis kuvvetinin “küçük ağa”sı haline gelmesi, bir kimlik değişiminin vurgulanması açısından eserin adının seçiminde belirleyici olmuştur. Bu isim, aynı zamanda hem, “milli mücadele, onun gibi tarih kitaplarında adı geçmeyen ‘küçük ağalar’ sayesinde kazanılmıştır” iletisini içerir; hem de gayri nizami milli mücadele yıllarının ruhunu yansıtır. Öte yandan aynı titizlik alt başlıklarda da bulunur: İlk bölüm başlığı olan “Bir Bayram Gecesi”, “b” sesleri ile sağlanan aliterasyon ve “bayram” kelimesinin anlamsal derinliğine yapılan vurgu ile başarılı bir adlandırmadır.

Başlık, spot ve giriş paragrafı, anlatı kalıbının kategorilerini en genel bilgilerle verir. Bunlar, olay hakkındaki zaman mekân ve şahıs bilgilerini içerdikleri gibi daha tüm metni okumadan okura olayın ele alınış biçimini de sezdirebilir. Öte yandan haber söylemi; en önemlinin en üst bilgi olarak yer aldığı kategorik yapısı, (kurgusal olmayan) bilginin zaman-mekân-kişi bağlamında açıklanması ve olayların neden, koşul gibi işlevsel bağlarla

² Bu bölümün ardından, mana birliğini Akşehir kasabasının betimlenmesi üzerine kuran ve “Akşehir: 1919” başlığını taşıyan birinci bölüm gelir.

(genelleme, özelleme, kıyaslama yapılarak) ortaya konulması gibi hususlar bakımından kurgusal edebi türlerden farklılaşır. Ancak her ikisi de birer anlatı oldukları için şematik yapı itibarıyla benzeşirler. Romanın adında, -varsa- bölüm başlıklarında veya giriş paragraflarında kimi zaman anlatının eksenini çizilir ve okur nerede ne zaman neyin olduğunu ve bu olayın nasıl bir tutumla ele alınacağını kavrar. Keza küçük Ağa'nın "Bir Bayram Gecesi" adlı giriş bölümünde, tüm olay örgüsü ana hatları ile belirirken; 2 sayfalık önsözde de bu olayların nasıl bir ideolojik tavırla anlatılacağı sezdirilmiştir. Bu durumu, "çerçeveleme" kavramı ile açıklamak mümkündür: Haber anlatısının gerçekliğe nasıl yaklaştığı ve onda neyi çerçeve içine aldığı işaret eden bu kavram (van Dijk, 1998: 43); tarihi romanlarda yazarın uzun tarihsel olaylar dizisinde kendi ideolojik eğilime göre ve neyi okura gösterdiği ve neleri göz ardı ettiği ile açıklanır.

Haberin sonunda çoğu zaman son bir toparlayıcı yoruma yer verilir. Kimi zaman habere konu olan taraflardan biri, kimi zaman da bizzat muhabir tarafından yapılan bu yorum bölümü, çoğu zaman metni ortaya koyan niyetin en bariz haliyle belli olduğu yerdir. Buğra'nın romanında ise nihai yorum son paragrafta iç konuşma tekniği ile Küçük Ağa'ya yaptırılır: *"Bir millet mezarının kıyısında boğuşuyor, yeniden hayata katılmak için dişini tırnağına katıyordu. Bu trajik savaşta yenilişin hesabını yapmak kolaydı. Fakat zor olan, küçük Ağa'yı terleten, diken üstünde gibi tedirgin eden zaferdi, zaferden sonrasıydı. Zira, o inanıyordu ki, başlangıç bu günler değildi, başlangıç zafer denilen şey olacaktı. Başlangıç, yani Türkiye'nin hayatı ile ilgili asıl savaşın başlangıcı."* (Buğra, 1963: 373).

1. Durum: İncelemenin durum bölümünde olay örgüsü; düz (linear), paralel, zincirli anlatısal yapıların hangisine uyduğu incelenir ve bunun yazarın niyeti ve söylemle ilişkisi kurulmaya çalışılır. Yazar, inandırıcılığı sağlamak için gerçekliği nasıl kurgulamıştır? Hangi zaman dilimlerini atlamış, hangisini anlatmıştır? Anlatıcı olarak kimi seçmiş ya da öyküsünü kimin bakış açısından anlatmıştır? Bu seçimlerin sebepleri neler olabilir? Kurguda olayların belli bir önem sırasına göre dizilmesi belli yerlerin öne çıkarılması veya görmezden gelinmesi hangi sebeplere mebnidir? Söz konusu sorular, romanın eleştirel analizine uyarlandığında ele alınan gerçek olayın ne oranda kurgusallaştığı ve olayın fonundaki tarihselliğin kurguya nasıl yansıdığı hususları öne çıkar.

Cumhuriyet ideolojileri Kurtuluş Savaşı'nı kendi düşüncesine göre inşa ederken; olaylara kendi eksenindeki asli karakterler ekseninden bakar. Kanonik edebiyatın ve toplumcuların bu savaşta padişah yanlılarını ve din adamlarını ötekileştirme siyasetine karşı, kültürel milliyetçi bir "berikileştirme" çabası olarak okunabilecek olan *Küçük Ağa*, "Osmanlı'yı, Osmanlı'ya bağlılığı kesin olarak kötü, hatalı ve bozuk görmek" gibi çok sonraları ortaya çıkmış bir "sapıklık"ı yerer. Asli kişi olarak bir İstanbullu aydını değil; bir medrese hocasını ve kolunu cephede bırakmış bir köylüyü seçen roman, tarihi yeniden inşa ederek 1960'ların ideolojik ikliminin iktidar ilişkileri içinde anlamlı karşı duruş sergiler. Zaferin asıl mimarları, sonradan hakları ketmedilen ve gözden düşen kültürel milliyetçi ve dindar aydınlardır: *"Hüseyin Avni.., Mehmet Âkif.. Hasan Basri.. ve rahmet dileklerimizi bize birer namus borcu olarak bırakan düzinelerce insan! Onlar olmasaydı Kurtuluş savaşı olmayacaktı. Ve onları bilmemek Kurtuluş Savaşı'na lâyık olamamaktır."* (Buğra, 2002: 315).

Durumsal incelemede ele alınan hususlardan biri de eser-yazar ilişkisidir. Muhabirin olay örgüsünü, gerçeğe değil; kendi konumuna göre inşa etmesi gibi (Gee, 2008:4) romancı da ait olduğu sosyokültürel söylem grubunun gereklerinden kurtulamaz. Her ne kadar konumunu belirtmekte dikkatli davranırsa da iyi bir okur, metnin ipuçlarını değerlendirerek, onun bilinen söylem gruplarından hangisine ait olduğunu sezecektir. Buğra'nın ideolojik tavır da

karakterlerinin diyaloglarında, iç monologlarında ulaştıkları düşüncelerde saklıdır. Ona göre ülkenin geri kalmışlığını giderecek kadrolar, hızlı adımlar atmak isterlerken yaptıkları uygulamalarla zaman zaman millet düşmanlığı derecesine varmışlardır. Zaferden kırk yıl sonra artık o “*eski zafer günlerinin marşlarının çalınma*”ması; zaferi getiren maneviyatın ve geleneğin gerilik sayılması toplumda “*suskun insanların*” ortaya çıkmasına da sebep olmuştur (Buğra 1963: 11). Savaş günlerinde herkesin korktuğu başına gelmiş, zaferden sonra bir grup “*inkılâp zımmıdar*”ı, Gazi’nin bir şey yapmadan duramayan ve büyük şeyler yapmak isteyen mizacını birtakım kötü kasıt ve hesaplarla yanıltmışlardır.

Öte yandan romanın siyasal konumlanması olumlanan ve olumsuzlanan tarihsel figürlerden de anlaşılır. Resmi tarihin hain ilan ettiği Çerkes Ethem olumlanırken; İsmet Paşa’nın olumsuz bir kişilik olarak çizilmesi bu durumu örnekler.

Durum bölümünde ayrıca söylem, yerel ve küresel tutarlılık bakımından ele alınır. Söylemin yerel ve genel bağlamını meydana getiren parçalar: söylemin geçtiği yer ve zaman, taraflar ve bu tarafların iletişimleri ve sosyal roller, konuyla ilişkili sosyal bilgiler, normlar ve değerler, kurumsal ve örgütsel yapılar olarak sıralanabilir. Dolayısıyla *Küçük Ağa*’nın ortaya çıkışında 1960’lı yılların sağ-sol politik gerginliklerinin tesiri göz ardı edilemez. Buğra, “*bazı yabancı ideolojilere âlet olmama*” ve “*yeniliği ararken köksüzleşmemeye bilhassa gayret et*”me (Hisar, 1951:6) olarak manifestosunu ortaya koyan “*milliyetçi muhafazakâr çizgi*”li (Uçar, 2007: 45) *Hisar* dergisinin bir yazarı olarak modern ile geleneğin ve dinin arasındaki girift çatışmaları yansıtıran bir taraftır.

2. Yorum: Bu bölümde gazeteciler, göstericiler, azınlıklar gibi “alt yapılar”la; gazete, hükümet, mahkeme gibi “üst yapılar”ın arasındaki ilişkiler ele alınır (Sözen, 1999: 124,132). Konu hakkında tarafların görüşlerine eşit olarak yer verilip, nihai kararın okura bırakılıp bırakılmadığı önemsenir. Yazarın söylemini güçlendirebilmek için, kendi savına yakın olanlara fazla yer verip diğerlerini görmezden gelmesi veya birtakım stratejilerle ötekileştirmesi teşhir edilir. İncelenen romanda Cumhuriyetin batıcı kadroları ve onların destekçilerine yönelik çeşitli olumsuz tanımlamalar metin boyunca ifade bulur. Diğer bir deyişle, romanın şematik üst yapı organizasyonu, ait olduğu ideoloji grubunun duruşu ile tutarlıdır. “*‘Çolak be’, demişti; ‘sulh olsun gelip şu Aband’a çadır kuralım.’ / Şimdi Aband’da çadır kurmaya lüzum olmadığını, bir otel bulunduğunu biliyordu kalan şarabını içerken.*” cümleleri semantik ve ideolojik tutarlılığı örnekler. (Buğra, 1963: 15). Keza, artık Aband’da Kurtuluş Savaşı’nın zafer ve gaza ruhu ile coşmuş psikolojinin hür neşesinin temsilcisi olan “çadır”lar değil; bir sevimsiz “otel”ler yükselmektedir. Hayal kıran bugünün sevimsiz bir temsili olarak metinde önemli bir rol ifa eden otel metaforu, içlerinde kalan eli tüfekli milislerle değil de alafranga mondenlerle de olumsuz anlamlar kazanır.

Kısacası birbirini takip eden cümlelerin veya cümle altı dil birimlerinin uyumu; özelden yazarın genelde ise ait olduğu söylem grubunun ideolojisi ile ilişkilendirilir.

2. MİKRO YAPILAR

2.1. Cümle Yapıları

Pragmatik bir yöntem olan EŞÇ, metni katı kurallar ya da ilkeler üzerinden değil; işlevsel dil tercihleri üzerinden çözümler. Söylem içinde bireylerin neleri ihlal ettikleri, görmezden geldikleri veya neyi öne çıkardıkları analisti hedefe götüren işaretlerdir. Yazarın onu neden öyle söylediği ile cinsiyeti, yaşı, eğitimi, statüsü, sınıfı, etnik veya ideolojik aidiyeti arasında ilişki kurulur.

Özellikle cümleye yönelik yapısal incelemelerde, cümlenin basit ya da karmaşık, kısa ya da uzun, aktif ya da pasif oluşu, sözün niyeti ve sosyal bağlamı ile ilişkilendirilir. Pasif cümleler, olumsuz bir eylemde yazarın özneyi gizlemek isteğini gösterebilir. “Öteki”nin özne olduğu durumlarda onun hakkında olumsuz kanaat oluşturmak için bilinçli bir şekilde aktif çatı tercih edilirken; olumlu bir eylemde aktif yapı özneyi vurgulamak amacı taşıyabilir: “*Küçük Ağa dört gündür Ankara’daydı. Fakat şöyle bir oturup da konuşmamışlardı. Çolak hasretti onun sohbetine. Nasıl tarlı konuşurdu, her şeyin görülmemiş, gizli kalmış bir yönünü nasıl da bulur çıkartırdı?..*” (Buğra, 1963: 9).

Medya söyleminde pek çok sentaktik strateji kullanılır. İdeolojik çıkarılara ters düşen yargıların rivayet kipi, üçüncü kişi ağzı ve edilgen çatı ile kurulması; lehteki durumların aktif birinci kişi ile anlatılması gibi yapılar sıklıkla uygulanır. İncelenen romanda Küçük Ağa’nın zihninden geçenlerin üçüncü tekil şahısla anlatılması, karakterin zamanla kendine yabancılaşmasını sezdiren bir stratejidir: “*İstanbulu Hoca içecekti ha?.. Tövbe, tövbe. Fakat içmişti işte ve çoktandır içen bir adam olmuştu. Tenekelerdeki rakılar, testilerdeki şaraplar ve binlikler...*” (Buğra, 1964: 14).

Cümlede kip kullanımı (modality) da belli söylemsel stratejilerle ilişkili olabilir. Örneğin kipler, sözü söyleyenin/konuşucunun eyleme ilişkin konumunu, tutumunu, onayladığını veya onaylamadığını ele verebilir (Simpson, 2005: 43-45). Bir metinde kipleşmenin artmaya başlaması subjektifliğin artması anlamına gelebilir. Keza konuşma dili öğelerinin ve eylemlerin artışı da kişisel etkileşimin artışı anlamına gelebilir (Fowler, 1991: 65): “*–Hamsiler de hamsi yani... alsana./ –Alırım Çolak. Sen yemene bak. Hayır konuşacağı yoktu. İçtiler, yediler, tek tük konuştular ve iki de bir saatlerine baktılar. Sonun da: –haydi bakalım Çolak, dedi kalktılar.*” (Buğra, 1963: 10).

ESÇ’de cümleler ve cümle altı düzeydeki açıklamalar, bilinen mesajlarının yanında birtakım yan önermeler (imalar) da içerebilir. Zira anlam, “Neden bunu söyledi; aslında kastettiği şey neydi?” sorusunun ardında yatar: “*Küçük Ağa: –Bu marşların hepsi de yeni şeyler, dedi.*” cümlesi, Cumhuriyetin 40. yılında batıcı ve köksüz bir geleceğe ulaşıldığının imasını taşır. Nitekim bu cümleyi takip eden “*Evet savaş boyunca ve zafer günlerinde dinledikleri marşlar artık çalınmıyor, söylenmiyordu.*” cümlesi de bu yargıyı destekler (Buğra, 1963:11). Cümlede benzeri bir başka ima edici yapı da ön varsayımlardır (presupposition). Yukarıdaki cümlenin bir “*Şimdi artık başka modalar, başka fikirler hâkim*” anlamı içermesi, bir ön-varsayım örneğidir.

Cümle semantiği düzeyinde başvuru stratejilerden biri de bağlı veya sıralı cümlelerde ikinci cümlecikte verilen yargının sanki birincinin tabii sonucuymuş gibi sunulmasıdır: “*‘İnkılâp zimamdarları’ arasında kalan; yokluk çeken pek az insandan ikisi de işte kendileri idi.*” (Buğra, 1963: 12) cümlesinde yokluk çekmek, “*İnkılâp zimamdarları*” arasında kalmanın doğal sonucuymuş gibi sunulmuştur. Böylelikle alt seviyedeki yan cümlecüğün bağlandığı temel cümle, daima baskın olan yargıyı taşıdığı için fark ettirilmeden vurgulanmış olur.

Ögelerin dizilişi veya kişilerin özne veya nesne oluşu bile, belli bir amaca yöneliktir. Aktörleri yargının öznesi, hedefleri ise nesnesi yapan cümlelerde, yapan konumunda bulunan kişiye gizli bir olumlama söz konusu iken; nesne konumundakine bir edilgenlik ve eşyalaştırma izafe edilmek isteniyor olabilir. Romanın Önsöz’ündeki “*Hayatı bu gelenek düzenlerdi.*” ifadesinde geleneğe yapılan vurgu ile onun köklü gücünün alt çizilmiş olur (Buğra, 1963: 6).

Buğranın cümlelerinin söylemsel yapısı ile ilgili öne çıkan bir başka tercih de onun diline şiirsel bir eda katan tekrarlı yapılarla dolu cümleleridir: “*Ve kadınlar. Kadınlar, kadınlar, kadınlar, evet kadınlar!... Peki ya aşk?..*” (Buğra, 1963: 14).

2.2. Sözcük Seçimleri

ESÇ yönteminde bir metnin sözcük haritasına bakılırken eş anlamlılar veya yaklaşık anlamlılar arasından özellikle seçilen kelimeler sınıflandırılarak neden özellikle o kelimelerin tercih edildiği anlaşılmalı çalışılır. Zira sanılanın aksine sözcükler, masum bir tercihi değil; bir dünyanın bir kültür ikliminin temsilcileri olarak yazarın olumsuzlayıcı veya olumsuzlayıcı niyetini imlerler. Öte yandan araştırmacı sadece kelimelerin sözlüklerde yer alan anlamları ile değil; kullandığı bağlamı içinde kazandığı çağrışımsal anlam etkileşimleriyle de ilgilenmelidir. Romanda büyük savaşın ateş dolu yılları içinde Küçük Ağa'nın yavaş yavaş bir savaş ve cesaret adamı oluşu bu anlamda başarılı bağdaşımlarla sağlanır: "...çalgın kaçışlar ve nihayet kartal kovalayışları! Evet Kutuluş Savaşı'nın Küçük Ağa'sı doğuyor, geliyordu." cümlesinde ki kartal ve kovalayış kelimesinin bir arada kullanılışından metaforik çağrışımlar yaratılması ve bunun oluşturulmak istenen anlama katkısı başarı ile sağlanır.

Öte yandan "biz" ve "onlar" gibi kelimeler, sadece birer zamir değil; birbirlerini farklı tanımak ve tanıtmak isteyen iki temel karşıtlık grubunun temsilleri olarak değer bulur. Öyle ki bu karşıtlığın doğası, metnin yazıldığı dönemdeki güç ilişkilerinde yatmaktadır. Bu da kutuplaşmış grupların görüşlerini vurgulayan sözcük seçimi ve sözdizimsel yapının incelenmesini gerektirmektedir (Ülkü; 2004; 376). Romanın Önsöz'ünde "*Fakat hayır; ben bir destan yazmak niyetinde değildim.*" diyen yazar kendi benini ortaya koyar. Ardından kendi "ben"i ile "*Bu millet her zaman olduğu gibi, o devirde de vatan sevgisini, devlet şuurunu dini ile iç içe tutardı*" sözleri ile tanımladığı "bu millet" in macerasını birleştirir. Zira "ben", bu milletin macerasını anlatmaya niyetlidir. Takiben "*Ancak bu gelenekle var olabileceğine inana bu millet...*" gibi ifadelerle "millet" vurgusu yinelenmeye devam edilir (Buğra, 1963: 5-6).

Kelimeler arası bölgesel, kökensele veya kültürel uyum ise bir başka dikkat alanıdır. Önsöz'de ulus yerine "millet" diyen bir yazar, tavrını "gelenek"ten yana koyacak; Öztürkçeciliğin yeni kelimelerine meyil etmeden erdem yerine "fazilet"i, yüzyıl yerine "asır"ı tercih edecektir. Kaldı ki dilde özleşmeyi bir ihanet olarak gören (Buğra, 1995: 157-159.); Arapçadan dilimize girmiş ama Türkçede kendine yüzyıllarca semantik ve fonetik bir alan açmış kelimelerle birlikte kendi hafızamızı kaybedeceğimizi düşünür (Buğra 2002: 94) "*Kelimelerle çok şey yapılmıştır. Kelimelerle dünyamız değiştirilebilir, allak bullak edilebilir. Kelimelerle aklar kara, karalar ak olabilir. Boşuna mıdır Türkçe ile –olumlu veya olumsuz- bu kadar uğraşılması?*" (Buğra; 1995: 182).

2.3. Retorik ve İkna Stratejileri

Aristo'dan beri retorik, insanları ikna etmek için dilin ustaca kullanımı sanatı olarak tanımlanır (Berger, 2000: 53-54). Başka tanımlara göre de retorik, "niyet" in iletişimini "kim, kime neyi, hangi kanalla, hangi etkiyle söylüyor ve amacı ne?" gibi sorularla anlama sanatıdır (Berger 2000; Punch 2005). Van Dijk'in yönteminde mikro yapı analizinin önemli öğelerinden olan retorik, haberin inandırıcılığında "strateji" ile birlikte anahtar kavramdır.

Olaylar ve durumlar, dille örgütlenen ve dile maharetle hakim olunmakla gerçekleşebilen bir söylemle stratejik bir sürece dönüşür. "Biz ve onlar" gibi bireysel ya da toplumsal kimlik oluşturma stratejiler, aslında bir "ötekilik" kavramının üzerine oturur. Milli kimlik oluşturma süreçlerinin ötekileştirici ortamları, toplumsal katmanlaşma ile oluşan sınıfsal hiyerarşi gerginliği veya ideolojik kutuplaşma gibi çatışmalı durumlarda toplumsal yapı ve toplumsal birey, başarılı söylemsel stratejilerle inşa edilir. Bu noktada dili en uygun biçimde kullanan araçlardan biri "medya organları" ise diğeri de edebi metinlerdir.

Küçük Ağa'da iki farklı toplumsal zümre ötekileştirilir: Bunlar, Cumhuriyeti milletin değerlerine rağmen kuran aydınlar ve azınlıklardır. “Ben”in kendini içinde tanımladığı “biz” ise “6 asırlık bir yaşama geleneğine sahip” olan Türk milletidir (Buğra, 1963: 6). Romanda İstanbullu hocadan Küçük Ağa'lığa giden “münevver” de; bir kolunu çölde bırakmış Anadolu halk'ının temsilcisi Çolak Salih de bu “biz” tanımının içindedir.

Romanın daha ilk sayfalarında Küçük Ağa'nın Meclis'i tam karşıdan gören bir evin penceresinden bakarken söylediklerinde ötekileştirme stratejileri işletilmeye devam edilir: “*Küçük Ağa geniş pencereye döndü. Karşıda yeni Meclis projektörlerle yıkıyor, bu göz alıcı ışık yağmurunun altında bayraklar bayraklar, bayraklar dalgalanıyordu. İçi çoktandır unuttuğu bir heyecanla ürperdi. Fakat aynı anda: –Ne edepsiz herifler diye mırıldandı; şu kepezeliğe bak Çolak!.. / Meclis ile cadde arasındaki geniş yolu ikiye ayıran değirmi çimenlikteki Türk ve İran bayraklarının direkleri yan yatmışlardı.*” (Buğra, 1963. 7). Ötekiler, Batılıların bayraklarını dalgalandırırken iki büyük doğu milletinin bayrağı yere yatmıştır. Böylece metnin zımnî iletişiyle Küçük Ağa'nın bu manzaraya tepkisi haklılaştırılmış olacaktır.

Kanonik cumhuriyet romanının yapmadığını yaparak, bir muhafazakâr aydın ütopyasını gerçekleştirmiş olan roman; dindar aydınla Anadolu köylüsünü bir birine yoldaş etmiştir. Kaldı ki romanın örtük iletişine göre asıl kurtuluş bu iki gücün ele ele vermesindedir. Nitekim romanda Salih'in kendini pozitivist Kuvvacılara değil, İstanbullu hocaya yakın hissetmesi, Anadolu'nun geleceğine dair bir temenni olarak kültürel milliyetçi/muhafazakâr aydının adesesini verir. Nitekim Önsöz'de bu bakış şu sözlerle ifadesini bulur “*Bu millet her zaman olduğu gibi o devirde de vatan sevgisini, devlet şuurunu dini ile iç içe duyardı. Her savaş bir cihad olagelmişti. Vatan, millet sembolleri din sembolü ile birleşiyordu: Bir tek bayrakta üç kutsallık. Bu milletin kaderi, bu milletin tâ kendisi yüzyıllar boyunca işte bu bayraktı*” (Buğra. 1963: 6).

Buğra, dindarlığı tutuculuk değil, kültürün belkemiği olarak görür: “*Bu millet her zaman olduğu gibi o devirde de vatan sevgisini, devlet şuurunu dini ile iç içe duyardı. Her savaş bir cihad olagelmişti. Vatan, millet sembolleri din sembolü ile birleşiyordu: Bir tek bayrakta üç kutsallık. Bu milletin kaderi, bu milletin tâ kendisi yüzyıllar boyunca işte bu bayraktı*” (Buğra, 1963: 6). Dolayısıyla eserde “hoca”, “medrese” gibi oldukça geniş bir dini nitelikli kelime kadrosu yer alacaktır.

Yazara göre pozitivist aydınların dine ve tarihe olumsuz bakışına en büyük karşılık ahlâkı, zarafeti ve temizliği ile olumlu bir Müslüman kimliği çizmek olacaktır. Kaldı ki Anadolu Türklüğünün içinden islamla ilgili pratikleri çekip aldığınızda geriye pek bir şey kalmaz (Buğra, 1994: 8). Bu sebeple milliyet ve din, birbirinin içine geçmiş ve karışık kaynaşmıştır.

Edebi metinler, medya metinleri kadar sert ve değişken olamadıkları için toplumu değiştirmek ve dönüştürmek iddiaları da onlar kadar güçlü değildir. Ancak bir edebi metin de, tıpkı hâkim sosyo-politik yapılara uygun olarak geliştirdikleri “moda” ve “demode” göstergelerle sürekli toplumu biçimlendiren medya metinleri gibi (Shoemaker ve Reese, 2002: 127) birtakım kimlikleri, söylem yoluyla onaylarken bazılarını da ötekileştirir. Ötekileştirmede en sık başvurulan yöntemlerden biri de olumsuzlanan kişileri karakter düzeyinden stereotip düzeyine çekmektir. Zira stereotipler, “*temsil edilen gruplar hakkında ön yargılar da üretir. Çünkü bu temsil biçimi, onu yalnızca bir bölümüyle, bazı özelliklerini olduğundan daha abartılı olarak sunmak biçiminde gerçekleşir*” (Akca, 2009: 101). Romanda “öteki” kalıbı içinde yer alan geniş bir şahıs kadrosunun derinliksiz bir kişileştirme ile ancak

romancının onlara çizdiği sosyal tanım içinde yer almaları da başka bir olumsuzlama stratejisi olarak anlamlıdır.

ESÇ yöntemine göre bir haber metninde retorik; alıntılar, fotoğraflar, grafikler, sayısal veriler gibi bir ikna süreci olarak kullanılır (Ertan Keskin; 2004; 392-393). “Strateji” ise, örtük yapıdaki niyetleri gerçekleştirmek için bilinçli ya da bilinçsiz olarak uygulanan süreçleri ifade eder. Van Dijk, üç önemli ikna stratejisi olduğunu söyler:

1. Olayın açıkça tanımlanması: Rakamların ve istatistiklerin oluşturulmak istenen etkiye hizmet edecek şekilde kullanımı, kanıt kullanma, zamansal ve mekânsal bilginin kullanımı, açıkça tanımlamada inandırıcılık sağlamaya hizmet eder. Mekânın vurgulanması da olayın aktörlerinin kimliğinin inşa edilmesi bakımından önemlidir. *Küçük Ağa* romanında kurtuluş savaşının gerçek mekânlarının kullanılması olayın aktörlerinin gerçekliğini ve kimliğini inşa etmeye yönelik bir görev yapar. “*Ketenlik Yaylası'nın dimdik inen yamacında idiler.*” (Buğra, 1963:9) örneği, vakanın haritada karşılığı bulunan mekânlara oturtulması ve bir inandırıcılık stratejisi olarak yorumlanabilir:

Medya metinlerinde “tanımlama” da olumsuzlananın aleyhine (veya tam tersine) işleyen bir strateji olabilir. Romanda “*inkılâp zimamdarları*” gibi tanımlamalar benzeri bir olumsuzlayıcılığı içerir. Kaynaklardan ve tanıklardan yapılan alıntılar ve uzman görüşünden yararlanma şeklindeki inandırma stratejileri, bir tarihi roman olarak *Küçük Ağa*'da da bulunur. Keza olaya dair arka plan bilgisi verilmesi de olumsuzlananların haksızlığına dair bir kanaat oluşturma çabası olarak değerlendirilirken; karşıt argümanlar için arka plan bilgisi verilmemesi onu gerekçesizleştirme niyeti taşır. Meclis'in bahçesinde yan yatmış Türk ve İran bayrakları veya Aband'da otellerin yükselmesi örnekleri böylesi fon sekanslardır. Ayrıca muhabirin kendi görüşüne yakın olanları bir kanıt ve çoğunluğun görüşü gibi sunup; başkalarının kanıtlarını söylenti veya spekülasyon olarak aktarması, aynı stratejinin izdüşümleridir. Yazarın Önsöz'de modernleştirme yenilikleri, “...6 asırlık gelenekle büyük bir çelişme, hatta mağlubiyet ve istiladan daha koyu bir trajedi” olarak nitelemesi ve “*bu roman işte bunu iddia etmekte ve bu trajediyi anlatmaya çalışmaktadır.*” cümleleri de benzeri bir strateji gözetir.

2. Metin içi olaylarda güçlü sebep-sonuç ilgileri kurma: Anlatının güçlü bir şekilde yapılandırılması ve örnek olayların başarıyla kullanılması, argümanı kuvvetlendirmek veya daha anlaşılır kılmak için kullanılan bir stratejidir. “Paralel yapılar stratejisi” ise medya metinlerinde bir olguyu haklılığının herkesçe kabul edildiği başka olgularla ilişkilendirilmek şeklinde gerçekleşir. Önsöz'de Kurtuluş Savaşı'nda Osmanlı'nın tarafında olanların suçlandırılmayacakları söylenirken “...menekşe mor olduğu için ne kadar suçlu ise, bu insanlar da yanılmaları için o kadar suçlu idiler” ifadeleri ile benzeri bir haklılaştırmaya gidilir (Buğra, 1963: 6). Benzetme veya mecaz ilgileri ile bir duyguyu, çağrışımı veya soyut bir olguyu açıklamaya çalışırken bu şekilde bilinen görüntü ve nesnelere dolayımından da yararlanılabilir. Örnekteki metaforlar; aynı zamanda parçanın bütünü, bütünün parçayı temsil etmesi şeklindeki mitonomilerdir.

Duygusal anlarda anlatımı yavaşlatarak okuru odaklama; savaş sahnelerinde hızlı, akıcı ve dinamik bir akışla güç, kuvvet ve şiddete vurgu yapma örneklerinde olduğu gibi metnin anlatı ritminin hızı da örtük bir ikna stratejisi olabilir. “Bir Bayram Gecesi” adlı bölümde akşam trenine bir saat olduğunu öğrenen Küçük Ağa ve Çolak Salih'in bir lokantada içki içmeye başlamalarında da anlatım yavaşlar. Burada “geriş dönüş” ve “bilinç akımı” teknikleri ile yaşadığı döneme uyamayan iki eski “kalpaklı”nın zihinlerinde geçmişin hatıraları ile halin

tereddütlerinin çarpışması nakledilmektedir. Bu bölüm aynı zamanda metnin ideolojisinin de söylem düzeyine çıktığı önemli bir bölüm olarak da işlevseldir.

3. Metnin duygusal bir biçimde ifade edilmesi: Bu noktada olayların epik, lirik veya santimental duygularla ifade edilmesinde etkili ve çarpıcı bir söyleyiş amaçlanır. “*Ve aynı kırk yılın içinde Türkiye’de bu ormanın hayatını yaşamamış mı idi? Kurtlarıyla, kuşlarıyla, ağaçlarıyla ve hepsinin birbiriyle, hepsinin mevsimlere, zamana karşı giriştikleri mücadeleleri ile bu ormanlar da Türkiye’ye benzemez mi idi?*” (Buğra, 1963: 16). Medyada “biz”, “hepimiz” gibi yapılar bir yığın mantığı ile kitleleri etkilemek için kullanılırken; incelenen romanda da Türk halkı bir ormana benzetilerek benzeri bir amaçla bir topyekûnluk duygusu yaratılmaya çalışılmıştır. İnsanlar veya olgular sembollerle ifade edilerek, hem kolay algılanmaları hem de okurla duygusal paydaşlık kurulması sağlanmış olur. Özellikle epik anlatım tutumlarında kitleleri sembol değerlerle ifade etmek edebi eserlerin sıkça başvurduğu bir strateji olarak öne çıkar.

İroni de edebi dilde tıpkı medya metinlerinde olduğu gibi bir neşe oluşturma veya bir olumsuzlama ve değersizleştirme yolu olarak kullanılır. Bazen de acı bir ironi ile yaşamın trajik tezadına dikkat çekilebilir: “*İstanbulu Hoca içecekti ha?.. Tövbe, tövbe. Fakat içmişti işte ve çoktandır içen bir adam olmuştu: Tenekelerdeki rakılar, testilerdeki şaraplar ve binlikler...*” (Buğra, 1964: 14). Özel isimlerin ve unvanların kullanımında saygın ifadelerin seçilmesi de İstanbulu Hoca veya Küçük Ağa örneklerinde olduğu gibi olumlanan özneyi yüceltme stratejisi olara işe yarar.

Epik tutumun bir başka yöntemi aralarında ses uyumu olan kelime ve ifadelerle müzikal bir etki yaratılmaya çalışılmasıdır. “*Küçükağa zaferle ölümün ikiz olduğunu o gün anlamış, fakat nefes alırken ciğerlerine hava ile birlikte ölüm dolduğu halde Aband’ın şahane güzelliğini fark etmişti*” (Buğra, 1963: 15) gibi ifadeler akılda kalıcılıkları itibariyle sloganik bir değer de taşırlar.

SONUÇ

Kurgusal edebi bir metne EŞÇ yöntemi uygulanıp ve bulgular, bu yöntem dâhilinde yorumlandığında anlatı söyleminin yapısı açısından şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Kurgusal anlatıcı önce anlatının arka planını kurmakta, ardından karmaşık olay dizisini anlatmaya geçmektedir. Eser bir haber metni olmamasına rağmen söylem dilbilgisel özellikler açısından onunla benzerlikler sergilemektedir. Yazar, romanda farklı anlatıcı ve bakış açıları kullanarak bir kip ve şahıs eki zenginliği içinde hareket eder. Ancak bu durum haber metnlerinin aksine öznel bir bakış açısına neden olur. Yazar, dilsel kodlarla gerçekliği organize etmiş, düzenlemiş ve yeniden inşa etmiştir. Bu kodlama sürecinde belli bir anlamı öne çıkarırken bazılarını da görmezden gelmiş ve okurun metni anlama biçimi ve dikkati belli bir yöne doğru yönlendirilmiştir. Metinde anlatıcıların olaylara bakış açılarını yani ideolojilerini yansıtan yapılar, “biz” ve “onlar” karşıtlığı ve taraf grupları stratejileri ile oluşturulmuştur. Kurmaca kişilerin bakış açılarına yerleştirilen yorum/çıkarım tümceleri eserin ideolojik üst yapısını belirginleştirmektedir. Dilin ideolojik işlevinin ve bu alanda yapacaklarının farkında olan Buğra, romanındaki kurmaca kişilerin tavrını özelde din adamı merkezinde “büyük tereddüt psikolojisi” altında incelemiş ve kahramanı ile aktif olumlu bir portre çizmiştir. Bu amaçla söylemsel stratejileri de başarı ile kullanmıştır.

Metnin ideolojik söyleminin sorgulandığı bu çalışmada, romanın çözümlenen kısmındaki söylem dilbilgisel özelliklerinden hareketle olaylara, durumlara veya kişilere ilişkin tutumlarda ideolojik bir arka planın yansıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum –

iletişimsel özellikleri gereği- bilgisel metin türlerinde bir olumsuzluğa yol açarken, edebi anlatıların kurgusal dünyası için kabul edilemez bir nitelik değildir. Zira kültürel, siyasal, ekonomik, sosyal ve kişisel gerçeklerin etkisindeki yazarlar tarafından üretilen söylemde, belli bir bilgi ya da inanca sahip olduğunu varsayılan bir okur kitlesi, yazma sürecinde gözden uzak tutulamayacak ve bu algı esere yansımacaktır.

KAYNAKÇA

“Açıklamak Gerekirse”. *Hisar* 18 (1 Ekim 1951): 6-7.

AKCA, Emel Baştürk (2009). “İdeoloji-Dil-Söylem ve Anlam İlişkisi: Medyada Anlamın Toplumsal İnşası”, *Medyada Gerçekliğin İnşası/Türk Medya Söylemine Eleştirel Bir Bakış*, (Editör: İsmet Parlak) Konya: Çizgi Kitabevi, ss. 77-106

ANDI, Fatih M. (2000). *Tarık Buğra*. İstanbul: Şule Yayınları.

BAŞ, Türker; AKTURAN, U. (2008) *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık

BERGER, Arthur Asa. (2000). *Media and Communication Research Methods*. London: Sage

BEYATLI, Yahya Kemâl. (1971). *Edebiyata Dair*. İstanbul: Fetih Cemiyeti yay.

BUĞRA, Tarık. (1963). *Küçük Ağa*. İstanbul: Yağmur Yayınları.

BUĞRA, Tarık. (1994). *Sıfırdan Doruğa / Patron*, İstanbul: Ötüken Yay.

BUĞRA, Tarık. (1995). *Bu Çağın Adı*, İstanbul: Ötüken Yay.

BUĞRA, Tarık. (1995). *Politika Dışı, İstanbul*: Ötüken Yay.

BUĞRA, Tarık. (2002) *Düşman Kazanmak Sanatı*, İstanbul: Ötüken Yay.

BÜYÜKKANTARCIOĞLU, Nalan (2000). “Eleştirel Söylem Çözümlemesi ve Toplumruhbilim Bağlamında Bir Metin İncelemesi : İnci Aral’ın Gölgede Kırk Derece Adlı Öyküsü” *Pamukkale Üniversitesi, I. Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu Bildirileri*, ss.176-189.

COLLINGWOOD, Robin G., (1990). *Tarih Tasarımı*. (çev. Kurtuluş Dinçer) İstanbul: Ara Yay.

ÇİĞDEM, Ahmet (2001). *Taşra Epiği: “Türk” İdeolojileri ve İslamcılık*, İstanbul: Birikim Yay.

ÇELİKTAŞ, Tuba. (2009). *Critical Discourse Stylistics in Practice: Selected Short Stories of Sabahattin Ali*. Saarbrücken: Vdm Verlag Dr. Muller

EAGLETON, Terry. (1996). *İdeoloji*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

EKŞİ, Davut. (2006) *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Kültüründe Üç Çizgi Üç Yazar: Y. Kadri Karaosmanoğlu, Kemal Tahir, Tarık Buğra*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul

ERTAN KESKİN, Zerrin. (2004) “Türkiye’de Haber İncelemelerinde van Dijk Yöntemi”, Dursun, Ç. (Der.), *Haber-Hakikat ve İktidar İlişkisi*, Ankara: Elips Yayınları.

FOWLER, Roger. (1991). *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*. London: Routledge

GEE, James Paul. (2008). *Sosail Linguistic and Literacies: Ideology in Discourse*. London: Routledge.

HORKHEİMER, Max; ADORNO, Teodor W. (1996) *Aydınlanmanın Diyalektiği, Felsefi Fragmanlar*, İstanbul: Kabcacı Yayınevi

İNAL, Ayşe. (1996). *Haberi Okumak*. İstanbul: Temuçin yay.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat., (1986), *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, Ötüken Yay.

PUNCH, Keith F. (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel Ve Nitel Yaklaşımlar*. (Çev: D.Bayrak, H.B.Arslan, Z. Akyüz). Ankara: Siyasal Kitabevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 1998)

SHOEMAKER, Pamela; REESE, Stephen D. (2002) “İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi” *Medya Kültür Siyaset*, (Der: Süleyman İrvan), Ankara: Alp Yayınları.

SIMPSON, Paul. (1993). *Language, Ideology and Point of View*. London: Routledge.

SÖZEN, Edibe. (1999). *Söylem*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

TONGA, Necati, (2005). “Çınaraltı Mecmuası Üzerine”, *Türk Yurdu*, Türkiye’de Fikir Dergiciliği Özel Sayısı, C.25, S.213, ss.125–129

UÇAR, Aslı. (2007). *1950’ler Türkiye’sinde Edebiyat Dergiciliği: Poetikalar ve Politikalar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü. Ankara

UZUN, Leyla. (2003) “Orhon Yazıtları’nın Söylemsel Özelliklerine İlişkin Birkaç Gözlem” *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu: Mustafa Canpolat Armaganı*. Ankara. ss. 261-280

ÜLKÜ, Güler. (2004). “Söylem Çözümlemesinde Yöntem Sorunu ve van Dijk Yöntemi”, Dursun, Ç. (Der.), *Haber-Hakikat ve İktidar İlişkisi*, Ankara: Elips Yayınları.

VAN DIJK, Teun A. (1985). *News Analysis: Case Studies of International and National News in the Pres*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publication

VAN DIJK, Teun A. (1988). “Semantics of a Press Panic: The Tamil Invasion,” *European Journal of Communication*, 3: 167-187.

VAN DIJK, Teun A. (2003), “Söylem ve İdeoloji, Çokalanlı Bir Yaklaşım,” Çoban, B. ve Z. Özarıslan (eds.), *Söylem ve İdeoloji: Mitoloji, Din, İdeoloji*. İstanbul: Su Yayınları. (Çev.: N. Ateş). ss. 13-112.

VAN DIJK, Teun A. (2008), *Discourse and Power*. Palgrave: Macmillan.

YEMENİCİ, Alev (1995). “Labov’un Anlatı Çözümleme Yöntemi ve Bir Uygulama” *Dilbilim Araştırmaları*. Ankara: Bizim Büro Basımevi